

WAGNER KÁROLY ÉS A BÉL-ISKOLA

HÖLVÉNYI GYÖRGY

Mostoha sorsú tudománytörténetünk sürgős feladatai közé tartozik egy korszerű Bél Mátyás monográfia elkészítése. Ugyancsak az elődázhatatlan adóságok közt kell számon tartani XVIII. századi történetíróink munkásságának egyénenkénti, elemző feltárását, — különös tekintettel jó részt kéziratban maradt írásaikra s kortársaikkal folytatott, rendkívül fontos, adatokban gazdag, tudósi szándékaikról és világnézetükről sokat mondó levelezésükre.

„*A legtipikusabb hungarus-író*”, Bél Mátyás, akinek „*úttörő érdemei vannak a tudomány- és irodalomtörténet s a történeti forráskutatás terén; legfőbb céljának azonban a Magyarország múltját és jelenét, föld- és néprajzát, politikai és gazdasági viszonyait a lehető legnagyobb részletességgel feltáró államismereti irodalom művelését tekintette.*”¹ A hallei egyetemről hozta haza az államismereti történész iskola törekvéseit és módszertanát. Munkája során a hazai körülményekhez igazította kutatási feladatait. Magyarország teljes képének bemutatásánál kiemelte a fizikai földrajz, természetrajz, néprajz s nyelvészet jelentőségét. — Korszerű hiányt pótló munkássága a felvidéki protestánsok körében csakhamar iskolát teremtett, megszerezte Bécs támogatását és hatása — mint e tanulmányban bemutatjuk — tapasztalható a jezsuita történetírók soraiban.

Az államismereti iskola tudományos célkitűzései apolitikusak voltak. Nem láttak ellentétet hungarus-tudatuk és politikai felfogásuk között. A Habsburg-ház iránt mindig lojálisak maradtak. A nyugati felvilágosodás különböző (angol, francia, németalföldi, német) „*közvetítő láncai*” közül a hazai magyar és német evangélikusok között a hittel egyezkedő német felvilágosodás eszméi terjedtek el legszélesebb körben, mivel ez okozott számukra legkevésbé lelki konfliktust.

Ami a hazai tudománytörténet általános fejlődését illeti, ebben a korban elhalványodott a jellegzetes barokk kultúrközpont, Nagyszombat jelentősége és tekintélye. Éppen Bél Mátyás országos hírnévkénti munkássága következtében Pozsony vált elsőrendűen tudományos központtá. Ezt előmozdította politikai szerepének emelkedése is.

A jezsuita tudományos eszmény már az ötvenes évek táján tekintélyes egyháziak körében is kritika tárgyává lett. Ezek a nyílt állásfoglalások, ha nem is hoztak változást a jezsuita iskolarendszerben, de benső vizsgálódásra — két-

¹ Tarnai Andor: Hon- és államismereti iskola. = A magyar irodalom története 1600—1772. Bp. 1964., 467. l.

ségkívül — rákényszerítették. Az új áramlatok, kezdeményezések, kritikák, támadások érzékeltették az új korszak jöttét.

A jezsuita történetírói iskola a bécsi udvar támogatásával jött létre. A hangya-szorgalmat igénylő adatgyűjtés idején az elsődleges cél „vallási” volt: az egyházi intézmények birtokjogának messzemenő okleveles bizonyítása. A nemzeti szempont megjelenése Hevenesnél a jellegzetes barokk „vallási propaganda” szolgálatában állt. Ezzel szemben a Kaprinai és Pray nevével fémjelzett forráskritikai igényű második nemzedék már tudatosan a magyar nemzeti múlt feltárásán dolgozott. Katolikus voltuk nem jelentett előítéletet sem a történelmi adatgyűjtés során, sem más hazai vagy külföldi történetírók kutatási eredményeinek megítélésében. A „ratio” tekintélye tudományos munkásságuk során magától értetődő volt.

A bécsi udvar emberei hol ellenségesen, hol tartózkodóan ítélik meg működésüket. Tudományos tekintélyük nem engedte meg, hogy mellőzzék őket. Aránylag csekély számú publikációik a hazai középnemesség érdeklődésére számíthattak. Írásaik kétségkívül az egyre szélesebb körben óhajtott nemzeti történelmi tudat erősödését szolgálták, ha sokszor közvetve is.

A XVIII. század közepén a pár évtizeddel előbb elképzelhetetlen tudósi együttműködésnek megérték a feltételei. Kaprinai és társai azonnal felfigyeltek Bél munkásságára. Az iránta való megbecsülés még életében általánossá vált a katolikus tudósok, főpapok körében. Mindkét iskola tagjainál közös volt a hungarus-tudat. A jezsuiták hallgatólagosan tudomásul vették a Bél-iskola módszerének haladóbb s céljának összetettebb jellegét. Bél Mátyás és tanítványai viszont távol álltak az ateizmustól. Így semmi sem akadályozta a tolerancia elvének a tudományos együttműködésben való gyümölcsöző alkalmazását. Egyik csoport sem kereste a Habsburgok kegyét, ugyanakkor lojalitásukhoz sem fért kétség.

Bécs erősödő kritikája a jezsuita iskolarendszerrel szemben éppen úgy figyelmeztetés volt a rend tagjai részére, mint egyes főpapok támadásai a jezsuiták kezében levő papnevelés ellen.

A jezsuita rend és szellem e válságos szakaszában, 1747-ben, lépett be Wagner Károly a jezsuiták noviciusai újoncnövendékei közé.² 1732. április 11-én született a sárosi Zborón. Itt volt apja az Aspermontok kezébe került makoviczai Rákóczi birtokon jószágkormányzó. A grammatikai osztályokat a nemességgel bíró, tekintélyes polgárcsalád ősi fészkeben, Kisszebenben végezte a piaristáknál, míg a humaniorákat az egri jezsuita kollégiumban. Élete egri szakaszával igazában már tizenöt éves korában lezárult gyermekkora. Pályaképe, történetírói munkásságának tárgya, írásai arról tanúskodnak, hogy magával vitte szülőföldjének mélységes szeretetét.

A Szepesség és a vele szomszédos Sáros sajátos világa volt évszázadokon át Magyarországnak. Földrajzi helyzete etnikai, gazdasági, kulturális, politikai és vallási szempontból erősen meghatározta történelmét. Az északra és keletre vezető kanyargós hegyi utak nem csupán ennek a vidéknek kereskedelmi és

² A trencsényi jezsuita noviciátus anyakönyve. Bp., 1942. 150. l. (1255. tétel)

gazdasági súlyát növelték, hanem a népesedési változásoknál is jelentősebb volt az egymást követő szellemi áramlatok hatása. A humanista kultúra, a reneszánsz művészet, majd a protestantizmus lutheri formája alakította mélyrehatóan e vidék szellemi arculatát. A szepesi németek kulturális kisugárzása elsősorban Sárosban figyelhető meg. Gondoljunk pl. Bártfa jelentőségére hazai könyvtörténetünkben.. A híres szepességi iskolák: Lőcse, Késmárk jelentős kultúra-közvetítő szerepet tölthettek be Bécs megkerülésével.

A fiatal Wagner Károly a jezsuiták hagyományos, de egyre inkább korszerűtlenné váló tanulmányi rendje szerint végezte iskoláit több, mint egy évtizeden át. Közben időt talált arra is, hogy az iskolából magával vitt magyar, német, latin és szlovák nyelvtudását tovább fejlessze a francia és görög nyelv elsajátításával, és részt vegyen a jezsuita történetírók oklevélgyűjtő munkájában. Egyelőre nincs semmi hiteles adatunk arról, vajon kedvtelésből avagy rendtársai biztatására, felkérésére kezdett-e foglalkozni a történettudománnyal? Szepeshelyi kutatásaira emlékezve írja az *Analecta Scpeusii* előszavában:

„Midőn felsőbb hatóságaim akaratóból a Szepességen működtem, sem aprólékos, sem az újabb iratok, sem a codexek kéziratái nem kerültek el a figyelmemet. Az alkalom, idő és hely egyaránt kedveztek annak, hogy a tanulás azon ágát, melyet már előbb csodálatosan megszerettem, műveljem... barátaim nemcsak helyeselték, de sürgették is, hogy feltett szándékomtól el ne álljak...”³

Nyilvánvaló, hogy Wagner legkésőbb nagyszombati teológus éveitől már személyesen ismerte Kaprinai Istvánt, Katona Istvánt és Pray Györgyöt. Lehetséges, hogy az ő közbenjárásukra helyezték Szepeshelyre, ahol 1762-ben a grammatikai osztályt vezeti.⁴ Minden szabadidejét levéltári kutatással tölti. Zbiskó József Károly szepesi prépost támogatásáról így emlékezik meg önéletrajzában: „Tekintélyével és biztatásával hozzákezdtam a magyar vonatkozású anyag gyűjtéséhez és leírásához Ő nemcsak gazdag könyvtárát bocsájtotta rendelkezésemre, hanem kutatásaimhoz a Levéltárat is megnyitotta.”⁵

Itt ízleli meg először az önálló kutató munka örömét. Az eléje táruló okleveles anyag páratlan gazdagsága és pátriájának szeretete azt sugallta, hogy munkásságának tárgya Sáros és Szepesség legyen. Terveit hamarosan megfogalmazta Kaprinai Istvánhoz írt, 1762. április 6-án kelt levelében:

„Az a szándékom, hogy Felső Magyarországot, vagy Tiszaninnenit történelmi és földrajzi módszerrel megírjam, amint Bél tette az ő Dunáninnen Magyarországon, mindazokat elhagyván, melyeket ő unos-untig sűrűn ismételt s azokat a családok jogaira lehet vonatkoztatni. Énmagam is gyakran hallottam, hogy ezért Bélt sok nemes kárhóztatta. Kezdem Sáróstól és innen szándékozom tovább haladni, ha a Fentieknél is tetszik, Abaújáróhoz, Zemplénhez és így tovább. Vállalkozásomnak ez a vázlata:

Röviden érintem a provincia nevét, majd a határokat és megyéket, folyókat, patakokat, híresebb hegyeket, erdőket, forrásokat és más természeti és

³ Babura László: Wagner Károly. = Szepesmegyei Történelmi Társulat Évkönyve. I. Lőcse. 1885. 42. l.

⁴ Wagner Károly: Biographia mea Kovachichio Budam submissa. Kézirat — 1786 (?). OSZK Fol. Lat. 446.

⁵ Uo.

művészeti nevezetességeket. Ezt követi az egyes megyék új és régi állapota, kik voltak régi és mai lakói, milyen a nyelvük, milyenek a nép és a városok nemeseinek szokásai? Kik a fő- és alispánok, amennyire lehet időrendi sorrendben összegyűjtve, majd a megye nevezetesebb kihalt családjai genealógiailag levezetve. A továbbiak során rátérek arra, hogy az egyes megyékben milyen városok, várak, mezővárosok és falvak vannak, mindegyikről egyenként is jelezve, ha ott valami említésre méltó fordulna elő. Munkácskám földrajzi térképpel zárul. Szóval Béli igyekszem folytatni, elhagyván azokat, amint ígértem, melyek sokakat érintve nem tetszettek."⁶

Az idézett levélrészlet valóságos munkaterve Wagner történetírói vállalkozásának. A bejelentés nem valamiféle udvariassági gesztus, hanem a fiatal rendtárs-történész bátor elhatározásának pontos ismertetése a jezsuita történetírók nagy tekintélyű vezetőegyenisége, Kaprinai István előtt. Béli Mátyás munkásságát Kaprinai jól ismerte. Meglepetést csak az okozhatott, hogy egy fiatal jezsuita tudományos pályája kezdetén mintegy hivatalosan Béli tanítványaihoz csatlakozik. Így Wagner történetírói munkássága egyéni utat jelentett a jezsuita történetíró iskola keretében, anélkül, hogy elszakadt volna attól.

Wagner magatartását, elhatározását a szigorú fegyelmű, egységes világnézetű, tudományos nézeteiben merev jezsuita rendben csak akkor érthetjük meg, ha figyelmesen olvassuk a Kaprinaihoz írt levél keltezését: 1762. A század közepén már nem beszélhetünk egységes barokk kultúráról. Anélkül, hogy a feldolgozásra váró, kéziratanyagban rejlő meglepetéseknek elébe kívánnók vágni, annyit már is megállapíthatunk: A XVIII. század közepén a hazai jezsuiták között is az addig egységes tudományos eszme fellazulását látjuk. Wagner egyéni útja is ezt bizonyítja.

A fellazulás eredőinek vizsgálata messze túlmenne írásunk célkitűzésénél. Egy kézenfekvő jelentős körülményt mégis meg kell említenünk: történetíróink szolidaritását, egymás-segítését. Egyik történetírói iskola mögött sem állott anyagi és erkölcsi támogatást jelentő tudományos intézmény, rendkívül nehéz volt a könyvek beszerzése, hiányoztak az oklevélkiadások, a szakfolyóiratok. Jezsuita történetírók és evangélikus vagy református történészek állandó szakmai levelezésben voltak egymással.

Wagner Károly kedvező tudományos légkörben kezdett munkához. Történetírói munkásságának első tíz esztendejét még a jezsuita rend keretei közt töltötte. 1763–1773 között különböző rendi beosztásokban Bazinban, Besztercebányán, Nagyszombatban, Szakolcán, Eperjesen és ismét Nagyszombatban működött. A rendi feladatok ellátása mellett minden szabad idejét tudományos munkálkodásra szánta. 1770 elején már munkája első eredményeit, a Szepességre vonatkozó anyagból, kiadásra rendezi, amikor váratlanul magasabb beosztást kap. Mária Terézia, bizonyára rendi javaslatra, a nagyszombati egyetemen a tanulmányi reform során szervezett egyháztörténeti katedra professzorának nevezte ki.⁷

⁶ Wagner Károly levele Kaprinai Istvánhoz. Egyetemi Könyvtár. G 116. II. 65. lev.

⁷ Hermann Egyed-Artner Edgár: A hittudományi kar története 1635–1935. Bp., 1938. 104. l.

Bár az *Analecta Scepusii* I. része még csak kéziratban volt, a jelek szerint már is tudományos tekintélyre tett szert. Pray és társai értékelésének helyességét igazolja az a széles körű erkölcsi és anyagi támogatás, melyről az előszóban így emlékezik meg Wagner: „... háladatos szívem arra késztet, hogy azon nemes férfiak neveit említsem, kik engem pénzbeli segélyben részesítettek, igyekezetemben istápoltak s könyvem kiadása körül maguknak kiváló érdemeket szereztek. Ezek: Zbiskó József Károly szepesi prépost, Féja János, Okolicsányi Imre szepesi kanonok, Kendray Gábor, Wilhelmb Jakab, Kaprinai István jezsuita-társaságabeli atyák, Kollár Ferenc Ádám kir. tanácsos s a bécsi cs. könyvtár első őre, Jancsó Ferenc szepesmegyei első alispán, Máriássy Ferenc gömörmegyei alispán, Mattyasovszky László a tíz lándzsás község algrófja, Székely Sámuel, Berzeviczy Sándor, Fehérváry Károly, Berzeviczy Rikolf szepesmegyei aljegyző, Benczur József pozsonyi luth. gymn. igazgató. Végre Lőcse, Késmárk és Kassa senatusai, akiknek mindnyájuknak a történelem, a művelt világ nevében lekötelező hálámot fejezem ki, hogy a közjónak, Szepesmegye hírnevének és az utódok oly kiváló emlékezetének segélyére voltak. Kövesd te is jóakaró olvasó azoknak nyomdokait, és ha az első részben tetszésedet megnyertük, várd türelemmel a másodikat. Isten veled. Eperjesen. 1770. október 1-én.”⁸

Wagner egyéniségétől távol állt a dicsőségvágy és a közéleti szereplés. Pályáján egyetlen szenvedélye volt: „Fáradhatatlan szorgalom, lankadatlan munkaszeretet” — mint Kovachich Márton György írja róla.⁹ Éppen ezért joggal feltételezhetjük, hogy egyetemi tanári kinevezést is ily szempontból tekintette. Kötelező teológiai tanulmányain túlmenően sohasem foglalkozott egyháztörténelemmel. Így a katedra lelkiismeretes ellátása mellett kevés ideje maradt egyéni kutatásokra. Wagner azok közé a nem nagyszámú tudós jezsuiták közé tartozott, akik világosan látták a jezsuiták korszerűtlenné váló tanulmányi rendjéből fakadó problémákat.

A nagyszombati egyetemi tanári évei alatt sok-sok levelezéssel igyekszik megszerezni a szepességi krónikaírók műveinek egy-egy kéziratot példányát. E gyűjtő munka során egyre gyarapodott — különösen a szepességi városokban — evangélikus ismerőseinek, segítőinek száma. A jezsuita professzor munkáját támogató példás szolidaritásnak meg is volt az eredménye: 1772-ben elkészült az *Analecta Scepusii* II. része, melyben kizárólag a Szepesség krónikaíróinak műveit közölte.

A kettős munkakör példás szolgálata gyenge egészségét erős próbára tette. 1773 elején sokat betegeskedett. Ez év tavaszán kérelmet adott be Mária Teréziához, hogy mentse fel az egyetemi tanári állás alól. A felmentést még a jezsuita rend feloszlata előtt meg is kapta.

A rend feloszlata után Pray Györggyel együtt Pozsonyba költözött.¹⁰ Ekkor a négyszáz forintos nyugdíja biztosította életkörülmények közt kizárólag kutatásainak élt; az anyaggyűjtésnél elkerülhetetlenek voltak a költséges utazások. A mostoha körülmények ellenére már 1774-ben elkészült az

⁸ Babura: i. m. 44. l.

⁹ Hölvényi György: Wagner Károly könyvtára. = Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei III. 1966. 157. l.

¹⁰ Wagner Károly: Biographia mea ...

Analecta Scepusii III. része. Ugyancsak ebben az időben Wagner Váradi Péter kalocsai érsek levelezését rendezte sajtó alá.

Mint Wagner műveinek bibliográfiájában látjuk, a művek elkészülte és megjelenése között minden esetben tetemes idő telt el. Ennek oka a bécsi cenzúrán történő elfektetés volt. A cenzúra általános elveinek és gyakorlatának ismerete e művekkel kapcsolatban nem ad ma még megnyugtató választ.

1776-ban a kutatási szempontból nyugodt időszak eredményeként Wagner Károly két művét fejezte be: Az *Analecta Scepusii* IV. részét és Sáros megye okmánytárát *Diplomatarium Comitatus Sarossiensis* címen. Az utóbbi előszava rendkívül nyíltan foglal állást a jezsuita iskolarendszer, tanulmányi rend ellen. Történetírónk a naplóírókra jellemző őszinteséggel tárja fel tudományos vállalkozásának benső indítékait: „*Letörvén a skolasztika porát, melyben annyi éven át éltem, miután kissé szabadabb lettem, újra meg újra azon gondolkodni kezdtem, hogyan tudnám hőn szeretett szülőföldemet, Sáros megyét legjobban szolgálni, s ennek kellő mértékben megfelelni? És végre több minden jutott eszembe, melyeket, ha megvalósíthatnék, sem lusta, sem hálátlan polgárnak nem látszanék a jövőben. De ezek közül legtöbb egyáltalán nem illett életformámhoz. Tehát mint magánembernek, mint papnak nincs más megragadni valóm, mint a toll.*”¹¹

A nagyszombati egyetem Budára költöztetése 1777-ben kedvező fordulatot hozott Wagner Károly életében. A budai egyetemen a címer- és pecséttan tanára s az Egyetemi Könyvtár első őre lett.¹² Az újabb megtsziszteltetés most már hármass feladatot jelentett történetírónknak. Budán jövedelme megkétszereződött, a legjobb szakkönyvek keze ügyében voltak, a könyvtár, mint jelentős kulturális központ, alkalmat adott számos magyar tudóssal, íróval való személyes ismeretségre.¹³ — A kedvező külső körülmények ellenére Wagner munkásságában — pályaképét áttekintve — megtorpanást tapasztalunk. Ennek két személyes természetű oka is volt: Személyi torzskodások, a könyvtár munkáját is akadályozó intrikák, továbbá saját egészségi állapotának romlása, egyre gyakrabban ismétlődő betegeskedése. Az ápolásra szoruló Wagner gyakran tért haza, gyógyulást keresve, rokonaihoz Kiszsebenbe.¹⁴ 1777–1784. között jobbra csak levelezéseiből tudjuk, hogy kutató munkáját nem hagyta abba. Fáradhatatlan gyűjtötte Cornides Dániel segítségével a legújabb szakkönyveket, különösen a német nyelvterületről.¹⁵

Wagner, mint megjelent művei is mutatják, elsődleges feladatának az okleveles anyag felkutatását és feldolgozását tekintette. Miután ezt az „*alapo-zást*” elvégezte, a kevésbé munkaidényes kutató munka mellett kezdett hozzá a „*gyakorlati*” munkához, a Tiszáninneni terület bejárásához, adatgyűjtés céljából. 1779 őszén tett utazásáról készített Útinaplóját az Egyetemi Könyvtár

¹¹ Wagner Carolus: *Diplomatarium comitatus Sarossiensis. Posenii et Cassoviae.* 1780.

¹² Szentpétery Imre: A bölcsészettudományi kar története 1635–1935. Bp., 1935. 293–294.

¹³ Waldapfel József: *Ötven év Buda és Pest irodalmi életéből 1780–1830.* Bp., 1935. 37. l.

¹⁴ L. az idézett levélgyűjteményt G. 116.

¹⁵ Hölvényi: i. m. 149. l.

örzi. Néhány jellegzetes szemelvény bemutatásával igyekszünk betekintést nyújtani módszerébe és szempontjaiba.

„Szeptember 11. Szirmabesenyő a Sajó folyó kanyarulatánál fekszik. A folyó itt Ecseg falunál két ágra oszlik. Ezek Felsőzsolcánál folynak ismét egybe. A sziget körülbelül két magyar mérföld hosszú, legnagyobb szélessége fél mérföld. Viruló rétek terülnek el rajta, hacsak árvíz nincsen — ami bizony szokott lenni —, mert akkor a visszamaradó iszap tönkreteszi ezeket... Itt tartózkodva megkérdeztem a parasztoktól azoknak a helyeknek a neveit, amelyek Borsod megyében a Sajó partján vannak. S így sorolták el nekem azokat kezdve Gömör megyétől, ahonnan a folyó Borsod megyébe érkezik.

Szeptember 13. (Torna) Reggel meglátogattuk a falu fölé emelkedő plébánia templomot... Van itt egy művészi érzékkel készített kehely, amelyre gót betűkkel bele van vésve I. Lajos leányának, Máriának, Magyarország királynőjének a neve. A szentélyben a főoltárnál van egy márvány síremlék.

Szeptember 27. Reggel meglátogattuk Szirmay Antal urat, Zemplén megye nótáriusát, egy nagyon képzett férfit, aki megyéje főispánjainak összeírásával foglalkozott. Ő készségesen elvezetett minket a megye nyilvános levéltárába, amelyet a megyeházában őriznek. Ez nagy és rendezett és nagyszerűen el van látva mutatókkal, amelyeket éppen készítettek is... Többek között mutatott itt nekünk a Bodrog folyóról egy térképet, amelyet a földmérők azért készítettek, hogy a számtalan kanyart leíró folyót egyenes mederbe kényszerítsék.

Október 7. Sárospatakra érkeztem. Majdnem a város bejáratánál van a most is nagyszerű plébánia templom, de ahogy a lakosok mesélik, egykor sokkal hatalmasabb volt. Vannak benne Pálóczi, Dobó, Rákóczi sírfeliratok, de mivel abban az időben leomlott boltív az egész padozatot téglákkal, mésszel és porral takarta be, nagy fájdalomra semmit sem tudtam feljegyezni a magam használatára... A pataki vár, amely egykor ragyogó épületekkel teli s a Rákócziak gyönyörűsége volt, még ma is eléggé kiemelkedő falakkal áll, de ezek is romosak, kivéve azt a kicsiny részt, amelyben a gazdasági intézők laknak. Fájdalmas, hogy az egykor olyan gondozott várat így elhanyagolják.

Híres Patakon a helvét hitvalláshoz tartozók liceuma, amelyet szintén meglátogattam. Ez több épületből áll, de ezek rosszul vannak elrendezve, mert nem egy évben épültek... a könyvtáros... elvezetett engem a könyvtárba, ez azonban sötét, alacsony, és sem a könyvek száma, sem kéziratai nem teszik jelentőssé. Ő azt mondta, hogy hol Báthori Zsófia, hol a császári katonák, de leginkább a jezsuiták nem egyszer kirabolták... Miután ezeket megnéztem, Eöri Gábor teológiai professzorhoz mentem, egy nagyon tudós férfihoz, akinek nagyszerű könyvtára volt.

Október 28. (Lelesz) A következő napokban megnyílt előttem a Nyilvános Közlevéltár, amit itt őriznek, erről elmondhatjuk, hogy Magyarországnak és az irodalmi világnak kiemelkedő kincse... Így azután kevés nap múltán, amelyeket Leleszben töltöttem, a genealógiában nagyobb előrehaladásra jutottam, mint mikor sok éven keresztül különböző levéltárakban vándoroltam.”¹⁶

¹⁶ Wagner Károly: Iter literarium. Kézirat 1779. Egyetemi Könyvtár G 147/a.

Nyilvánvaló, hogy a történeti anyagban az írásbeli emlékek (oklevelek, krónikák, naplók stb.) jelentették az alapot. A földrajz, néprajz, művészettörténet területén kénytelen volt helyi megfigyeléseire s adatgyűjtésére támaszkodni. Politikai szempontból óvatos. Éppen ezért figyelemre méltó, mennyire megragad minden alkalmat, hogy a Rákócziakról általában vagy magáról II. Rákóczi Ferencről megemlékezzék, — a lehetőségek határai közt. Lehetetlen észre nem venni a jezsuiták szemléleti egysége bomlásának jeleit a politikai nézetek területén is. Hiszen a szintén exjezsuita Palma Károly viszonylag elterjedt művében a *Notitia rerum Hungaricarum*-ban a hetvenes években egyértelműen elítélte — etikai szempontokra hivatkozva — Rákóczi Ferencet és kortársait.¹⁷

Az Egyetemi Könyvtárban a vezetők és beosztottak közötti években át tartó, egyesek felfogása szerint személyi, mások felfogása szerint világnézeti harcok végén, 1784-ben „a Pray-irányzat maradt felül. Egyedüli áldozatként Wagner Károlyt kellett elkönyvelnie a könyvtárnak, akit az Egyetemen végbe ment világnézeti őrségváltás során távolítottak el tanszékéről s egyúttal a könyvtárból.”¹⁸ Történetírónk nyugdíjaztatásakor egészségügyi okokra hivatkoztak. Betegeskedése, bármennyire is igaz volt, a fenti idézetben világnézeti ok látszik valószínűnek.¹⁹

Az ötvenkét éves Wagner Károly még 1784-ben hazaköltözött rokonaihoz, Kisszebenbe. Egy percig nem gondolt arra, hogy magát akár áldozatnak tekintve, akár papi jellegére hivatkozva egyházi beosztást kérjen valamelyik püspöktől, vagy egyházi intézményben helyezkedjék el. Hogy miben talált vigaszt, mit tekintett további élete céljának arról önéletrajzában így nyilatkozik:

„A sárosmegyei Kisszebenben semmi mással nem foglalkozom, mint könyvtáram gyarapításával és magyar vonatkozású kéziratok felkutatásával.”²⁰

Magatartásában lelki fáradtságnak, sértődöttségnek semmi jele. Anyaggyűjtés céljából tovább folytatja széles körű levelezését. Szerény anyagi lehetőségei ellenére Cornides Dániel és Schönwisner István segítségével könyveket vásárolt. Bár reánk maradt hatalmas kézirattömegének igen kevés darabjáról lehet megállapítani keletkezésének idejét, pár nagyobb lélegzetű kézitról és nyilván publikálásra szánt rövidebb írásról pontosan megállapítható, hogy 1786–1788 között készültek.

Wagner pályaképében a kisszebeni nyugdíjas esztendőök a kutató számára ma még sok problémát rejtegetnek. Ha Wagner Károly valójában a világnézeti harcok áldozataként mint a felvilágosodás eszméinek konok ellensége nyugdíjaztatott, akkor meglehetősen értetlenül szemléljük történetírónk szerepét a *Merkur von Ungarn* alapításával kapcsolatban.

¹⁷ Palma Franciscus Carolus: *Notitia rerum Hungaricarum*. III. Tyrnaviae. 1775. 337—339. l.

¹⁸ Tóth András: Az Egyetemi Könyvtár története a szerzetesrendek feloszlása korában. = Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei. III. 1966. 115—117. l.

¹⁹ Stoeger Joannes: *Scriptores Provinciae Austriacae Societatis Jesu ab ejus origine ad nostra tempora*. Viennae-Ratisbonae. 1856. 386. l.

²⁰ Wagner Károly: *Biographia mea*.

1786-ban Kovachich Márton György a felvilágosodás eszméinek hazai terjesztésére a *Merkur von Ungarn* c. tudományos folyóirattal lépett a nyilvánosság elé. Kovachich mint lapszerkesztő csupán barátaira számíthatott a cikkek elkészítésénél és a lapterjesztésénél. Az előfizetőket gyűjtők között találjuk a piarista Benyák Bernát és Horányi Elek mellett az exjezsuita Wagner Károlyt.²¹ Később történetírónk arra kérte Kovachichot, hogy a *Merkurt*, tekintettel nehéz anyagi helyzetére, ingyen küldje meg neki Kisszebenbe.

Windisch Éva Kovachich-monográfiája és az Egyetemi Könyvtár XVIII. századi történetével foglalkozó tanulmányok egyöntetűen megállapították, hogy a Bretschneider és Pray közt folyó harcban Kovachich Bretschneider mellett állt. Kovachich ténykedéseiből az is nyilvánvaló, hogy kimondottan ellenséges érzülettel volt az exjezsuitákkal szemben.

Két esztendő múlva azt látjuk, hogy az Egyetemi Könyvtárban éveken át ellenségesen szembenálló Kovachich és Wagner a felvilágosodás eszméinek terjesztésére hivatott *Merkur* körül együtt fáradoznak. Tekintettel a közelmúlt küzdelmeire, nehezen tételezhető fel, hogy ennek az együttműködésnek eszmei ellentéteket félretevő barátság lett volna az alapja. Egyedül eszmei közeledés, világnézeti hasonulás lehetett egymás támogatásának oka. Wagner a hazai tudós közvélemény s nem utolsósorban exjezsuita társai előtt állt ki a *Merkur von Ungarn* közismert, sok jelentős egyházi és világi tudós és közéleti személy által támadott eszméi mellett. Kovachich mintegy viszonzásul a rövid életű Merkurban két alkalommal is módot talált arra, hogy méltassa Wagner tudósi érdemeit s példás emberségét.²²

Bármennyire is tipikusan átmeneti kornak tekintjük Wagnerék korát, „melyben a legkiválóbb elmék, nagyszerű emberek magatartásában, gondolkodásában nem csupán meglepő változásokat, de súlyos eszmei ellentmondásokat is találunk”,²³ meg kell majd keresnünk a Kovachich és Wagner kapcsolatában történt változásnak kultúrhistoriai szempontból sem érdektelen eredőit.

Nem kívánjuk a megoldást ígérő feltételezéseket e tanulmány keretei közt felsorolni. A megoldás megközelítéséhez — nézetünk szerint — jelentős fogódzó pontot jelent Wagner Károlynak a Merkurban, majd hely és év feltüntetése nélkül önállóan is megjelent költeménye: *Propemtion Josepho II. Augusto in castra discedenti*.²⁴ Szemlélete erős azonosságot mutat „a más páholyoktól túlságosan patriótának tekintett”²⁵ Magnanimitas szabadkőműves páholy szemléletével: az ateizmus elutasítása, a kereszténység etikai szempontú értékelése, feltétlen királyhűség, a haza dicsőségének gyakorlati szolgálata. Ennek a páholyoknak volt tagja többek között: Ráday Gedeon, Orczy József, Schafrath Lipót piarista igazgató s Wagner tisztelői közül Kovachich Márton György és Cornides Dániel.

²¹ Windisch Éva: Kovachich Márton György élete és munkássága. Bp., 1947. — Kézirat. — 25. l.

²² Hölvényi: i. m. 157. l.

²³ Mátrai László: Gondolat és szabadság. Bp. 1961. 242. l.

²⁴ Függeléként közöljük.

²⁵ Windisch: i. m.

Az ellentétes világnézeti és politikai erők nyílt, de még inkább színpalak mögötti harca közepette jelentősebb művek kiadására Wagner Károlynak nem volt módja. E tekintetben osztozott számos kortársával, tudósokkal, írókkal.

A XVIII. századi politikai viszonyok ismeretében egy-egy tudós vagy író munkásságáról megbízható, hiteles képet nem alkothatunk csupán nyomtatásban megjelent írásai alapján. Tudományos gyűjteményeink kéziratáraiban rejtőző vagy névtelenségben lappangó kéziratok segíthetnek bennünket, hogy Wagner Károly munkásságáról hiteles képet alkothassunk.

A Wagner-kéziratok sorsa kedvezőnek mondható. Jankovich Miklós minden jel szerint történetírónk könyvtárával együtt vásárolta meg az örökösöktől a kéziratokat. A neves műgyűjtő a hatalmas anyagot a maga elképzelése szerint rendezte. Így az egyes Wagner-féle tomosok anyaga messze került egymástól. A „szétszakadás” következtében egyes Wagner-kéziratok a Jankovich *Analectáiba* kerültek, mások csupán töredékben maradtak reánk. Mégis a megmaradt levelek és nem utolsósorban Wagner önéletrajza alapján azt mondhatjuk: a kéziratoknak csak jelentéktelen része kallódott el száznyolcvan esztendő alatt.

A kéziratok jegyzéke lehetővé teszi az életmű áttekintését. Az anyag elemzése messze túlhaladna ennek az írásnak a keretein. Csupán annak a megfigyelésére szorítkoztunk: Wagner Károlynak mennyire sikerült 1762-es tervét az előre nem látható mostoha körülményei között teljesítenie?

A hatalmas kéziratanyagban csupán a Kúnországra vonatkozó két kézirat és az 1786–1787-ben készült török hadtörténeti közlemények térnek el — kétségtelenül — az eredeti tervtől. A nem Tiszáninneni területre vonatkozó kéziratok közvetett módon segíthették Wagnert munkája során. Ha azzal a céllal gyűjtötte volna is, hogy külön kiadja a magyar egyházi és világi méltóságok névsorát, azt sem tekinthetnők eltérésnek eredeti elképzelésétől.

1790. január 7-én bekövetkezett halála után csupán családtörténeti jellegű kéziratai jelentek meg.²⁶ A *Collectanea Sarosiana* c. kéziratot kiadásra szántnak tekinthetjük. Az ismert kéziratok egy negyede jelent meg nyomtatásban.

„Míg a magyar felvilágosodás „ideológiai frontjának” történetileg hiteles és valóban átfogó megrajzolása még ma is aktuális, megoldatlan feladat”,²⁷ addig történetírónk helyét korai lenne meghatározni a XVIII. századi történetírásunkban.

Wagner munkássága egészének ismeretében pályaképe legfontosabb állomásának Szepeshelyt kell tekintenünk. Itt fogalmazta meg 1762. április 6-án Kaprinai Istvánhoz írt program-adó levelét, pályájának kezdetén, minden külső, társadalmi, politikai befolyástól mentesen, egyesegyedül jezsuita neveltetésének tapasztalatait levonva. A Bél-iskolához való csatlakozása határozott, félreérthetetlen kritika rendjének, a jezsuitáknak tudományos eszméi felett. A Bél-iskola követése jelentette továbbá éppen a jezsuiták által megfogalmazott és széles körben elterjedt nemzeti történelmünk koncepciójával való sza-

²⁶ A kiadás gondozóiról nincs tudomásunk.

²⁷ Mátrai: i. m. 239. l.

kítást és hazánk múltja iránti érdeklődésnek új szemléletét s velejárójaként új kutatási módszert.

Wagner Károlyt nem kell felfedeznünk. Figyelemmel, tisztelettel és segítőkészséggel vették körül neves, haladó gondolkodású kortársai, mint Cornides Dániel, Korabinszky János, Kovachich Márton György, Karl Gottlieb Windisch. Az exjezsuita történetíró iránti tiszteletük okát keresve tudománytörténetünk nyer hitelesebb és teljesebb képet „az átmeneti korszak” történetírásáról.

Függelék

PROPEMPTICON

JOSEPHO II. AUGUSTO IN CASTRA DISCENDENTI

I felix, Caesar! tua quo te Martia virtus.
Quoque vocat laudis conscia fama tuae!
I Caesar! quo jam niveis victoria pennis
Praevolat, et laudis nobile pandit iter:
Illa novos titulos, nova regna, novosque triumphos,
Vincendoque novum nomen ab hoste parat.
Non ego vana loquor: miles tuus acer in armis,
Doctasque admonitis acrior esse tuis:
Arteque, et ingenio celeres, usuque probati,
Quosque suos Mavors vellet habere, Duces:
Tuque tui, Caesar! pars maxima roboris ipse,
Angurii superas vota, fidemque mei.
Causa tibi belli, non est sitis ulla cruoris,
Nec quae de adverso milite praeda venit:
Armorum haec non est, nec sit quoque meta, tuorum,
Nil facit ad laudes praeda, cruorque tuas:
Causa tibi belli, laesis assistere Russis,
Ulla ne sub coelo justior esse potest?
Ut causa superas igitur, superabis et armis,
Ante tuos cernes Turcica signa pedes;
Nam frustra tumidum componis legibus hostem,
Et frustra partes conciliantis agis;
Ille negat pacem, bellum modo spirat, et arma,
Nec nisi posse decus sanguine, clamat emi:
Ergo quod superest, descendis ad arma coactus
Hostis, et invita corripis illa manu:
Quis te felicem, fortunatumque negabit?
Si causae bonitas, ut solet, arma juvat!
Aspice Verbasium, et Bosnam, Moravamque, Drinumque,
Flumina non Domino currere jussa suo.
Aspice Danubium, quam multa hic esse videbis!
Quae proavis rapuit vis inimica tuis:
Moldavus et Valachus, vicinaque Servia Bosnae,
Portusque Illyrici, Bulgaricaeque plagae,
Totque aliae gentes, tot inanes civibus urbes
Regna tot Odrysium non bene passa jugum,
Ultor ades! clamant, diris nos exime vinclis,
Hostis quae nobis intulit, illa ferat,
Ultor ades! repetunt, te nobis, nos tibi redde,
Exime barbarico tot tua regna jugo.
Scis bene, Pannonicae pars, illa fuere, coronae,
Quam tibi stirps, virtus, quam Deus ipse dedit.
Haec quoque nunc decorant, JOSEPHE! tuum omnia scutum,
Fac quoque sint sceptri pars quotacunque tui.

Turca tuum certe dum nomen inaudit, et horret,
 Et pavet, et toto fundit ab ore metum.
 Nil vetat, attoniti terroribus utere Caesar!
 Inque tua hostilem commoda verte metum:
 Ah quid ages praesens? dum tela vibrabis, et ignes,
 Si solo absentis nomine Turca tremit!
 Ergo ubi subjićies gentes, atque oppida, et arces,
 Et regnata olim patribus arva tuis,
 Civibus et reddes urbes, et rura colonis,
 Et terra vinctes, vincere perge mari:
 Adria Dalmaticas qua pulsant fluctibus oras,
 Ister in Euxinum qua mare volvit aquas,
 Hungariae hi fines: hoc limite sceptrum tenebant
 Reges: hinc atque hinc terminus aequor erat:
 Haec tibi sint Caesar! curae, terrisque receptis
 Adde, quod has nobis nectat, utrumque mare;
 Aut hoc, aut nihil est, tua quo te gloria tollat,
 Et nos, ac nobis regna futura beati.
 I felix! ergo a Sociisque, tuisque vocatis,
 Ut quae sunt Sociis digna, tuisque geras.
 (Nam te digna geres, tua, cum Patrumque tuorum
 Virtus ante oculos haereat usque tuos)
 I felix! repeto; at belli moderare labores,
 Ut ne te, ac tecum nos quoque frangat onus;
 Non tibi, sed nobis quod vivas, saepe memento,
 Vertaturque tua nostra salute salus;
 Nec citius redeas, victo quam victor ab hoste,
 Et regnis addas plurima regna tuis;
 Atque ut magnanimo nomen dedit Hector Achilli,
 Aenea Turnus; det quoque Turca tibi:
 Cum PIUS AUGUSTUS, CAESAR, vereque SECUNDUS
 JOSEPHUS, PATRIAE cumque vocere PATER,
 TURCARUM VICTOR, DOMITORque vocabere porro:
 Nomen id in titulos ibit, eatque tuos.

Menj, boldog Császár, bárhova szólít harci erényed
 és ahova hív magától értetődő dicső hírneved.
 Menj, Császár, ahova a Győzelem ragyogó szárnyaival vezet.
 és ahova szárnyaival nemes utat nyit.
 Ő nyújt új jogcímeket, új országokat
 és az ellen feletti győzelemmel új hírnevet.
 Nem üres e szavam: a harcban bátor katonád
 buzdító szavaidnak hallatára bátrabb lesz.
 A hadi tudományban, tervezésben mozgékonyak és gyakorlatban kipróbáltak,
 Akiket Mars maga magáénak szeretne,
 Hatalma és haderődnék legnagyobb ereje Te vagy Császár,
 aki teljesíted a Felsőbbnek kívánságát és az én bizalmamat.
 A háború oka számodra nem a vérszomj,
 sem az ellenféltől várható zsákmány.
 Fegyvereidnek nem ez a híre, és tiednek nem ez a célja.
 Vállalkozásodnak nem a zsákmány a célja, sem a vérontás.
 A háború célja neked, hogy segíts az oroszoknak.
 És lehet-e igazabb ügy ennél az ég alatt?
 Hogy terved győzzön, győzni fogsz fegyverrel is.
 Tied előtt fogod látni a török zászlókat hullani.
 Hiába akarod most törvényekkel meggyőzni a dühös ellent,
 Most hiába vállalod a békülékeny fél szerepét.
 Annak nem kell a béke, háborút kíván és fegyvert,
 és csak azt kiabálja, hogy csak vérrel lehet dicsőséget nyerni.
 Nem marad más hátra, mint kényszerűlten ellenségként nyúlni fegyverhez
 és megbüntetni akaratlanul is e kézzel.
 Ki tagadná, hogy boldog és szerencsés leszel,
 ha az ügy jó, és a fegyver, mint eddig szokott, segít.

Nézd a Dunát, mennyi mindent látsz ott,
 amit tieidtől rabolt el a gonosz ellenséges erő.
 A Moldva, az Oláh, a szomszédos Szerbia és Bosznia
 az Illir partok és a Bulgár táj,
 Annyi más nemzet, annyi lakóktól megfosztott város,
 annyi ország, mely nehezen tűrte a török ígát,
 azt kiáltják: Itt van, aki bosszút áll, a durva bilincsekből
 meg fog szabadítani, és legyőzi az ellent.
 Itt van a bosszúálló — mondogatják — add magad vissza nekünk és minket neked.
 Szabadíts ki annyi országot a barbár iga alól.
 Jól tudod, Pannon Koronának voltak a részei ezek,
 melyet neked adott őőd, erényed, maga az Isten;
 most is címeredet díszítik ezek mind, József,
 Tedd, hogy uralkodópálcádnak részei legyenek mind.
 A török persze meghallja nevedet, és megrémül,
 Gyalázkodik, és teli szájjal félelmet kelt.
 Semmi sem tiltja, használj megfélemlítést . . .
 Az ellen félelmét fordítsd javadra.
 Mít fogsz elérni jelenléteddel, mikor fegyvereid elhomályosítják a nappalt,
 Ha távollétedben, a távoli nevére a török meging.
 Mihelyt tehát legyőzöd a népeket, városokat, várakat,
 melyek valaha atyáid uralma alatt voltak,
 vissza fogod adni a városokat polgáraiknak és telepéseknek.
 Győzni fogsz a földön és folytasd győzelmedet a tengeren is.
 Adria, mely a Dalmát partokat mossa vízével
 A Duna, mely habjával a Fekete-tenger vizéhez siet,
 Ezek Magyarország határai, ily ragyogással birtokolták
 a királyok; mindkét oldalon tenger volt ahatár.
 Ez legyen a gondod, Császár, ha visszafoglaltad a földet.
 Add, ami hozzá tartozik, nekünk, a két tengert.
 Csak ez és semmi más nem foszthat meg elért dicsőségedtől,
 mint ahogy minket sem és jövő országainkat . . .
 Menj Boldog, Szövetségeseidtől és kedveseidtől kísérve,
 Méltó légy Szövetségeseidhez és Tieidhez.
 Méltó legyél magadhoz, ha erényed és Őseidnek erénye
 mindig szemed előtt fog lebegni.
 Menj, Te Boldog, újra mondom, mérsékelj a háború terhét,
 nehogy Téged és veled minket is összetörjön e súly.
 Ne csak magadnak élj, hanem nekünk is, ezt ne feledd,
 és sorsoddal változik a mi sorsunk is.
 És ne térj vissza előbb, mint diadalmasan elleneid legyőzése után
 és országaidat szaporítsd meg sok újjal.
 És ahogy Hector tette a nagylelkű Achillest híressé
 És Turnus Aeneast, azt adja neked a török . . .
 Ahogy kegyesnek, Augusztusnak, Császárnak valóban második
 Józsefnek és a haza atyjának neveznek,
 később neved lesz: a török megfélemezője és legyőzője;
 És címeid és tieidnek címei közé ez kerül.*

WAGNER KÁROLY ÍRÁSAI

I. Önálló kiadványok:

- Analecta Scepūsii sacri et profani. I—IV. Posonii 1774—1778.
 Collectanea genealogico-historica illustrium Hungariae familiarum, quae iam interciderunt.
 Tyrnaviae—Budae. 1778—1802.
 Diplomatarium comitatus Sarosiensis, Posonii et Cassoviae. 1780.
 Epistolae Petri de Warda episcopi Colocensis. Posonii. 1770.

* A vers kézírata: OSZK. Fol. Lat. 446, megjelent a Merkur von Ungarn 1787. 8. Heftjének borítólapján. A magyar fordítás Horváth Konstantin munkája.

Oratio de S. Virginis intermerato Conceptu. Tyrnaviae. 1759.
Panegyris D. Ignatio dicta. Tyrnaviae. 1760.
Propemticon Francisco e comitibus Barkotzi, archiep. Strigon. Tyrnaviae. 1763.
Propemticon Josepho II. Augusto in castra discedenti. H. n. É. n. 1778.

II. Cikkek, tanulmányok:

Genealogische Abteilungen der ausgeloschenen Familien Ostrossith von Gyletincz, Imreffy von Zerdahely, Banffy von Thallocz, Zolyomi von Albes. Für die ungarischen Staats und gelehrten Nachrichten. 1787.
Genealogisch-Historische Nachrichten einiger erlöschenen berühmten Ungarischen Familien. Ungrische Magazin. III. B. II. Stück. 169—178. I.
Geschichte der veroedeten Bergschlosser: Saros, Makovicza, Zips, Torna, Beczko und Sogar. Für die ungarischen Staats und gelehrten Nachrichten. 1787.
Kurzgefasste Abteilung des Geschlechtes Aba, und einiger daraus entsprungnen Familien. Ungrische Magazin. IV. B. III. Stück. 339—358. I.
Verzeichniss der geistlichen und weltlichen Personen, welche aus Ungern, und den einverleibten Ländern dieses Königreichs, auf der berühmten Kirchenver-sammlung in Kostnitz zugegen waren. Ungrische Magazin IV. B. II. Stück. 236—255. I.
Verzeichniss der Klöster, die vor Zeiten die Karthaeuser und jener, die zu unserer Zeit die Pauliner in Ungarn hatten. Für die ungarischen Staats- und gelehrten Nachrichten. 1787.
Von den ältern einzigen Grafen des Königreichs Ungern. Ungrische Magazin IV. B. IV. Stück. 455—471. I.

III. Kiadatlan írások

Sor-szám	C í m	Jelleg	Tartalom	Lelöhely	Oldal-szám
1.	Adnotationes Joannes Listii eppi Vesprim. in exemplari Bonfini, quem ei Joannes Sambucus dono misit anno 1568. juni 10.	Kivonat	Művelődés- és politikai történet	Egye-temi Kvtár G 147/a	7
2.	Adversaria Genealogica	Gyűjtés	Családtörténet	OSZK Q. L. 3879	24
3.	Analecta Diplomatica	Gyűjtés	Oklevelek és kivona-tok	OSZK Q. L. 1281	148
4.	Atlas Genealogicus familiarum I. Regni Hungariae	Gyűjtés	Családtörténet	OSZK F. L. 3420	48
5.	Biographia comitis Adami Czobor de Czobor Szent Mihály Legionis Hungaricae colonelli et janitorum regal. magistri	Feljegyzés	Életrajz	OSZK F. L. 446	1
6.	Biographia mea Kovachichio Budam submissa	Feljegyzés	Önéletrajz	OSZK F. L. 446	5
7.	Biographia Simonis L. B. Forgach de Gyemes, Partium Regni Cisdanubiarum Generalis et Princes-sarum Regalium Magistri	Feljegyzés	Életrajz	OSZK F. L. 446	2

Sor szám	Cím	Jelleg	Tartalom	Lelőhely	Oldal- szám
8.	Breve necrologium illustrium Hungariae personarum (1621—1752)	Feljegyzés	Életrajz	E. K. G 147/a	2
9.	Brevis biographia Alexandri Károlyi de Nagy Károly	Feljegyzés	Életrajz	OSZK F. L. 446	1
10.	Brevis biographia Stephani L. B. Koháry de Chabrag et Szitna in pugna Levensi anno 1664. caesi.	Feljegyzés	Életrajz	OSZK F. L. 446	1
11.	Brevis conspectus clarissimorum et illustrissimorum familia Balassa	Gyűjtés	Családtörténet	OSZK F. L. 446	3
12.	Brevis descriptio militiae Turcicae	Feljegyzés	Török hadtörténet	OSZK F. L. 446	3
13.	Biographia Petri de Rewa Supremi ac perpetui comitis Thuroczensis et Sacrae Coronae custodis.	Feljegyzés	Életrajz	OSZK F. L. 446	2
14.	Brevis historia desertae arcis Torna	Feljegyzés	Vártörténet	OSZK F. L. 446	1
15.	Brevis descriptio lapidum sepulchralium Emerici et Stephani de Zápolya Regn. Hung. palatinorum	Gyűjtés	Életrajz	OSZ K F.L.446	2
16.	Catalogus Coenobiorum Ordinis S. Pauli I. Eremitae in Hungaria aetate nostra, ac potissimum anno 1786 die Marti sublatorum	Feljegyzés	Rendtörténet	OSZK F. L. 446	1
17.	Catalog. Presb. Scepus. In contubernio tractatus ejusdem primario enumerans, et exhibens venerandas, et Alma Fraternitatis Pastorum 24. Regal.	Kivonat	Helytörténet	E. K. G 147/a	11
18.	Civitates regiae Hungariae in ordine et reditus et inpopulationem in classes distributae. 1787.	Kivonat	Várostarténet	E. K. G 147/a	3
19.	Collectanea de Regno Cumaniae, quod hodiernam Moldaviam, Bessariam etc. complectebatur.	Gyűjtés	Kúnország	OSZK F. L. 3745	181
20.	Collectanea genealogica historica illustrium Hungariae familiarum, quae jam interciderunt. I. decas	Gyűjtés	Családtörténet	E. K. G 151/r	76

Sor- szám	C í m	Jelleg	Tartalom	Lelőhely	Oldal- szám
21.	Collectanea Geographica Hungariae	Gyűjtés	Földrajz	OSZK F. L. 312	259
22.	Collectanea geographica Hungariae	Gyűjtés	Földrajz	OSZK F. L. 1756	55
23.	Collectanea Saárosiana de fluviis, montibus, urbibus, oppidis, pagis, familiis, personis, aliisque rebus ad ejusdem comitatus notitiam pertinentibus.	Kiadásra kész mű	Helytörténet	OSZK F. L. 368	258
24.	Collectio historicoeclesiastica	Gyűjtés	Rendtörténet	OSZK F. L. 1108	194
25.	Collectio historicoeclesiastica	Kivonat	Egyháztörténet	OSZK Q. L. 1109	73
26.	Collectio variarum inscriptionum et epitaphiorum in Regno Hungariae et adnexis provinciis reperorum, aut etiam actu praexistentium.	Gyűjtés		OSZK F. L. 1701	59
27.	Comites	Gyűjtés	Közigazgatástörténet	E. K. G 147/a	36
28.	De divano imperatoris Turcici	Feljegyzés	Török hadtörténet	OSZK F. L. 446	1
29.	De divano supremi veziri Turcarum	Feljegyzés	Török hadtörténet	uo.	1
30.	De praecipuis Turcici Imperii officialibus post vezirium	Feljegyzés	Török hadtörténet	uo.	2
31.	De secundariis Portae Ottomanicae officialibus	Feljegyzés	Török hadtörténet	uo.	2
32.	De serralio Turcici imperatoris	Feljegyzés	Török hadtörténet	uo.	2
33.	De supremo Turcarum veziri	Feljegyzés	Török hadtörténet	uo.	2
34.	Compendium elegii Ladislai Sennyei	Kivonat	Életrajz	E. K. G 147/a	1
35.	Compendium elegii Nicolai Vesselényi	Kivonat	Életrajz	E. K. G 147/a	4
36.	Declaratio jurium et privilegiorum monialium Ord. S. Clarae in Hungaria	Feljegyzés	Rendtörténet	OSZK F. L. 2047	30
37.	Deductio genealogica extinctae familiae Banfi de Thallocz	Feljegyzés	Családtörténet	OSZK F. L. 446	2

Sor- szám	C í m	Jelleg	Tartalom	Lelőhely	Oldal- szám
38.	Deductio genealogica ex- stinctae familiae Zolyomi de Albes	Feljegyzés	Családtörténet	OSZK F. L. 446	1
39.	Deductio generis de Aba	Feljegyzés	Családtörténet	E. K. G 147/a	9
40.	Descriptio comitatus Sáros	Gyűjtés	Helytörténet	OSZK F. L. 3177	26
41.	Disquisitio de Banata Bronchensi et Kruchov- vensi	Kivonat	Helytörténet	OSZK F. L. 446	1
42.	Dissertatio de Cumania veteri hodiernam Molda- viam Valachiam Podoliam et Bessarabiam in se con- tinentia.	Gyűjtés	Kúnország	OSZK F. L. 3203	23
43.	Dissertatio de veteribus et modernis Regni Hun- gariae comitibus	Feljegyzés	Közigazgatástörténet	OSZK Q. L. 433	87
44.	Elegia Fransisci Kalotai episcopi Magnovaradi- ensis	Feljegyzés	Életrajz	OSZK F. L. 446	2
45.	Elegia honori Joannis comitis de Rewa cum Scepus. episcopus inau- guratur in scripta	Feljegyzés	Életrajz	OSZK F. L. 446	2
46.	Ephemerides incerti cu- juspiar medici inscriptae ephemeridibus Joannis Stoeffleri Justingensis, quae impressae sunt Tu- bingae anno 1533.	Kivonat	Művelődéstörténeti adatok	E. K. G 147/a	6
47.	Ephemerides, quas Nico- laus Olahus archiepisco- pus Strigoniensis Ephe- meridibus Astronomicis Petri Pitati Veronensis anno 1552 impressis sua manu inscripsit.	Kivonat	Művelődéstörténeti adatok	E. K. G 147/a	8
48.	Ex Annalium Camalduli- ensium tomo VIII. autho- ribus Johanne Benedicto Mittarelli abbate et An- selmo Castadini.	Kivonat	Rendtörténet	E. K. G 147/a	2
49.	Ex Annis Collegii Tyrnaviensis	Kivonat	Művelődéstörténeti adatok	E. K. G 147/a	2
50.	Ex diario Georgii Zá- vodszki	Kivonat	Családtörténet	E. K. G 147/a	10
51.	Ex Joannis Schmidt, His- toria S. J. Provinciae Bo- hemiae	Kivonat	Rendtörténet	E. K. G 147/a	2

Sor- szám	Cím	Jelleg	Tartalom	Lelőhely	Oldal- szám
52.	Ex manifesto Stephani Bochkay anno 1604.	Kivonat	Politikai történet	E. K. G 147/a	1
53.	Excerpta ex Annalibus Austro-Clara Vallengibus	Kivonat	Magyar vonatkozású adatok	E. K. G 147/a	15
54.	Excerpta ex Chronico qua Germania erant, in Joachimi Leibitzeri et Latinum traducta	Kivonat	Magyar vonatkozású adatok	G 147/a	32
55.	Excerpta ex diario Melchioris Genersich Leutschoviensis	Kivonat	Helytörténet	E. K. G 147/a	2
56.	Excerpta Historica	Kivonat	Magyar vonatkozású adatok	OSZK F. L. 895	7
57.	Excerpta Hungarica ex Stanislai Okolski Orbis Poloni tomo I.	Kivonat	Családtörténet	E. K. G 147/a	13
58.	Excerpta minora historico-Hungarica	Kivonat	Magyar vonatkozású adatok	OSZK F. L. 445	87
59.	Extractus variorum diplomatum uti appares ex Archivo aeppi Strigoniensis	Gyűjtés	Oklevelek (XIII—XVIII. sz.)	E. K. G 147/a	3
60.	Genealogiae	Gyűjtés	Családtörténet	E. K. G 147/a	6
61.	Historia chronologica Scepusii et praepositorum capitularium ab anno 1072—1762.	Gyűjtés Gyűjtés	Egyháztörténet	OSZK F. L. 433	126
62.	Historia derutae Sowar	Feljegyzés	Helytörténet	OSZK F. L. 446	2
63.	Historia desertae arcis Beczkó	Feljegyzés	Helytörténet	OSZK F. L. 446	2
64.	Historia desertae arcis Makovicza	Feljegyzés	Helytörténet	OSZK F. L. 446	2
65.	Historia desertae Scepusiensis	Feljegyzés	Helytörténet	OSZK F. L. 446	2
66.	Historia ruinatae arcis Sáros	Feljegyzés	Helytörténet	OSZK F. L. 446	2
67.	In Kollarium cum Herostrato computum ita nonnemo Posonii. 1764.	Gúnyvers	Politikai történet	E. K. G 147/a	1
68.	Iter literarium Buda Casoviam susceptum mense Septembri anni 1779.	Feljegyzés	Utinapló	E. K. G 147/a	33

Sor- szám	C í m	Jelleg	Tartalom	Lelőhely	Oldal- szám
69.	Johannis Thurnschwamb factoris Fuggeriani in montanis Neosoliensibus connotatio eorum quae in domo Neosoliensi Mitterhaus dicta ac in Regno Hungariae memorabiliora audierunt ad annum 1563.	Kivonat	Gazdaságtörténet	E. K. G 147/a	21
70.	Libri per Hungaros durantibus moribus contra Austriacos Imperatores publicati	Kivonat	Politikai történet	E. K. G 147/a	5
71.	Libri vario idiomate Bartphae sec. XVI. et XVII. impressi ac Caroli Wagner e S. J. curis digesti	Gyűjtés	Könyvkatalógus	Székesfe- hérvári Me- gyei Könyv- tár R 161	3
72.	Magistri tavernicorum regalium ex diplomatibus ac vetustis monumentis eruti et ordine chronologico digesti	Gyűjtés	Közigazgatástörténet	OSZK F. L. 446	9
73.	Memorabilia urbis Cibinensis ab anno 1461 ad 1679.	Gyűjtés	Várostörténet	OSZK F. L. 358	16
74.	Notitia historica praepositurae S. Nicolai de Miske.	Gyűjtés	Rendtörténet	OSZK F. L. 446	1
75.	Nova divisio Transilvaniae	Kivonat	Helytörténet	E. K. G 147/a	1
76.	Ode nomine Domus Presbyteralis Scepus oblata novo eppo Joanni comiti Reva	Vers	Egyháztörténet	OSZK F. L. 446	1
77.	Pincernarum regalium magistri per Hungariam	Gyűjtés	Közigazgatástörténet	OSZK F. L. 446	8
78.	Praelati, barones, inclyti Regni Hungariae ex subscriptionibus diplomatum chronologice recensiti.	Gyűjtés	Közigazgatástörténet	OSZK F. L. 4605	51
79.	Praepositi Jaszovienses et Leleszienses	Gyűjtés	Rendtörténet	OSZK Q. L. 1108	194
80.	Praelati, barones, magnates, officiales, praepositi, abbates Regni Hungariae diplomatibus ab anno 1001—1748 subscripti.	Gyűjtés	Közigazgatástörténet	OSZK F. L. 1397	282
81.	Promotiones et mortes illustrium virorum ex MS. (1739—1748)	Gyűjtés	Életrajz	E. K. G 147/a	3

Sor- szám	Cím	Jelleg	Tartalom	Lelőhely	Oldal- szám
82.	Propempticon Josephi II. in Castra discedere pa- ranti 1788. aug. 11.	Vers	Politikai történet	OSZK F. L. 446	3
83.	Repartitio regni Hunga- riae in 10. districtus cum denominacione commis- sariorum et eorum habi- tationis 1000 facta anno 1785.	Kivonat	Közigazgatástörténet	E. K. G 147/a	3
84.	Sacrae R. Hungariae pro- vinciarum Coronae jura et vicissitudines	Kivonat	Közigazgatástörténet	OSZK F. L. 1084	139
85.	Samuelis Székely de Doba eruditae adnotationes ve- teris libris inspersae	Kivonat	Művelődéstörténet	E. K. G 147/a	14
86.	Scriptores orationum et carminum funebrium item epitaphiorum	Gyűjtés	Életrajz	OSZK F. L. 13	23
87.	Series banorum Illyrici excrepta ex Balhasare Kerchelich canonico Zag- rabiensi.	Kivonat	Közigazgatástörténet	E. K. G 147/a	7
88.	Series foundationis cum praepositis		Rendtörténet	E. K. G 147/a	7
89.	Servitura pro Chartu- sianis ex eodem Philippo Bonnano	Kivonat	Rendtörténet	E. K. G 147/a	1
90.	Servitura pro Cruciferis S. Antonii de Darócz in Scepusio	Kivonat	Rendtörténet	E. K.	3
91.	Servitura pro praepositis Landekiensibus in Sce- pusio	Kivonat	Rendtörténet	E. K. G 147/a	1
92.	Sigismundi Tordae ephemerides, quae ephemeridibus Nicolai Simi Mathei Bononiensis anno MDLIII Venetiis impressis sua manu in scripsit	Kivonat	Művelődés és politikai történet	E. K. G 147/a	13
93.	Succincta biographia An- tonii Caraffa	Feljegyzés	Életrajz	OSZK F. L. 446	1
94.	Succincta biographia Dessőfi de Csernek ge- neralis campi mereschalli Locumtenentis et unius legionis equestri Hunga- ricae colonelli.	Feljegyzés	Életrajz	u. o.	1

Sor-szám	C í m	Jelleg	Tartalom	Lelőhely	Oldal-szám
95.	Succincta biographia Ladislai Cháky de Kereszt-szegh judicis Curiae Regiae	Feljegyzés	Életrajz	u. o.	1
96.	Succincta notitia sublatæ præposituræ S. Joannis Bapt. de Jászó Ordinis Praemonstrat.	Feljegyzés	Rendtörténet	uo.	1
97.	Syllabus regentum, historicorum, domus et professorum publicorum et eorum auctorum enumeratio, qui sub Anonymo et qualia opera ediderunt.	Feljegyzés	Rendtörténet	OSZK F. L. 2048	36
98.	Tabulae genealogicae	Gyűjtés	Családtörténet	OSZK F. L. 226	61
99.	Tabulae genealogicae familiarum Hungariae	Gyűjtés	Családtörténet	OSZK F. L. 225	338
100.	Tabulae illustrissimi L. D. Keller a Georgio Pray SJ. partim correctae partim locupletatae	Kivonat	Közigazgatástörténet	E. K. G 147/a	59
101.	Tibiscus seu fluvii hujus in Hungaria memorabilis et amnium rivorumque, quos recipit, multorum brevis expositio.	Feljegyzés	Helytörténet	OSZK Q. L. 283	91
102.	Varia anecdotae Hungaricae	Gyűjtés	Politikai történet	OSZK F. L. 446	1
103.	Variae comites Hungaricae	Gyűjtés	Közigazgatástörténet	E. K. G 147/a	8

KÁROLY WAGNER UND DIE BÉL'SCHE SCHULE

(Zusammenfassung)

Die Geschichte der ungarischen Geschichtsschreibung betrachtet Károly Wagner als ein Mitglied der spätesten Generation der Schule der jesuitischen Historiker. Aus der Korrespondenz und den hinterlassenen Manuskripten Wagners ist es offensichtlich, dass er, obwohl ein Jesuit, die Fortsetzung der Tätigkeit von Mátyás Bél sich zur Aufgabe machte.

Der persönliche Charakter des Historiker-Unternehmens, die Akzeptierung der Bél'schen Konzeption, das stete Zusammenwirken mit protestantischen Gelehrten und solchen von anderer Weltanschauung, die breite gesellschaftliche Unterstützung der Publikationen zeigen unmissverständlich, dass die Zeichen der Zeitwende auch bei den jesuitischen Gelehrten in der Mitte des XVIII. Jahrhunderts aufzufinden sind: Sie sind auf den Gebieten der Literatur, der Geschichte, der Philosophie und der Naturwissenschaften zu sehen. Die jesuitischen Gelehrten führten keinen offenen Bruch mit dem Bildungsideal ihres Ordens herbei, sondern wurden, wie viele ihrer weltlichen Zeit-

genossen, mit vielen Widersprüchen belastet, doch zu aktiven Teilnehmern des Beginnenden Prozesses der ungarischen Aufklärung.

Auf dem Gebiet der Geschichtswissenschaft ist diese Betrachtungsweise die im Wirken von Károly Wagner kennzeichnet ist zu jener Zeit noch gar nicht allgemein gewesen so verdient seine Person eine besondere Beachtung.